

OLIY TA'LIMDA TALABALARNING AKADEMIK BO'SHLIQLARINI TEZKOR DIAGNOSTIKA QILISH USULLARI

Ashrapova Muxlisa Muhiddin qizi

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universitet
magistranti

muxlisaashrapova2897@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8017048>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-June 2023 yil

Ma'qullandi: 05-June 2023 yil

Nashr qilindi: 08-June 2023 yil

KEY WORDS

*Akademik o'zlashtirish,
baholash, diagnostika, funksiya,
test, nazorat, kognitiv faollik*

ABSTRACT

Ushbu maqolada oliy ta'lim pedagogikasining eng dolzarb muammolaridan biri- mutaxassislariga qo'yiladigan talablar va texnologiya rivojlanishining yuqori sur'atlari, katta ma'lumotlar oqimi o'sishi bilan bog'liq akademik o'zlashtirishni baholash haqida fikr yuritiladi. Oliy ta'limda talabalarning bilimlarini diagnostikasi turlari, zarurati, ularni tekshirish, yo'naltirish, ta'lim, uslubiy, tuzatish funksiyalari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek test metodi afzalliklari, salbiy tomonlari, samaradorlikni oshirish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan.

Hozirgi kunda yangi O'zbekistonning yangi pedagogik kadrlarni tayyorlash jarayonida ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini o'z vaqtida baholashga e'tibor qaratilmoqda. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portalida Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'zlashtirishini baholash tizimi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida"gi buyrug'i loyihasi joylashtirildi. Oliy ta'lim muammolari ko'p jihatdan jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy muammolarini aks ettiradi, shuning uchun ularni hal qilish hayotimizning turli sohalarini isloh qilish bilan chambarchas bog'liq. Oliy ta'lim tizimini isloh qilish turli xil salbiy hodisalarni bartaraf etish yo'llarini faol izlashda ishtirok etadi. Oliy ta'limdagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etish shartlaridan biri akademik o'zlashtirishni ilmiy o'rganish iborat.

Oliy ta'lim pedagogikasining eng dolzarb muammolaridan biri- bu mutaxassislariga qo'yiladigan talablar va texnologiya rivojlanishining yuqori sur'atlari, katta ma'lumotlar oqimi o'sishi bilan bog'liq akademik o'zlashtirishdir, shuning uchun universitetga tayyorlov sifatini oshirish va shunga mos ravishda talabalarning ta'lim samaradorliklarini oshirishga doir choralar ko'rish zarurati bilan bog'liq. Ushbu muammo umumta'lim maktabi pedagogikasida o'rganilgan, ammo hali ham o'quv yutuqlarini ta'minlash va akademik muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslikka ogohlantirish yetakchi omillari bo'yicha mutlaqo qarama-qarshi nuqtai nazarlarning qarama-qarshiligi qizg'in bahs-munozaralar mavzusi bo'lib qolmoqda.

Hozirgi kunda Oliy ta'lim pedagogikasi bu muammoni zudlik bilan o'rganishga ehtiyoj sezmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi talabalarning o'quv faoliyatini qanday qilib pasayishini aniqlashdir. Aniqroq aytganda, biz o'z oldimizga talabalarning ta'lim materialini o'zlashtirish ko'rsatkichlarga ta'sir qiluvchi sabablarni aniqlash vazifasini qo'yganmiz.

Qo'yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan: mavjud tadqiqot amaliyotlarini tahlil qilish, asboblarni ishlab chiqish, parametrlarni aniqlash va tekshirish, haqiqiyliги, so'rov o'tkazish, mutaxassislarining intervyulari, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish.

Biz ta'lim muvaffaqiyatining asosi uchun quyidagi holatlarni qabul qilganmiz: talabalarning akademik o'zlashtirishi xuddi o'quv faoliyatining hayotiy va rejalashtirilgan natijalari mutanosibliги darajasi hisoblanadi (V.A. Yakinin).

Akademik o'zlashtirish – bu faqatgina kognitiv faoliyat o'lchovi emas, qaysiki bilim darajasi va hajmi, mehnatsevarlik darajasi aniqlanadigan, balki ma'lum ma'noda talabalarni o'z mutaxassisliklariga munosabati, universitetda ularni maqsadli funksiyada tayyorlash individlarning qiziqishlari va moyilliklari mutanosibliги darajasi hamdir.

Diagnostika – diagnos qo'yish usullari va tamoyillarini o'rganish.

Akademik ishlash – “talabalarning o'qishdagi muvaffaqiyati, bilimlarni o'zlashtirish darajasi”¹. Ushbu tushuncha rus o'qituvchilarining lug'atida 1930-yillardan boshlab paydo bo'ldi (20-asr). Nazorat – “tekshirish maqsadida kuzatish; tekshirish”². Baholash – o'rganilayotgan kursni o'zlashtirish “biror narsa haqida, masalan, bilim miqdori va talabaning qobiliyati haqida fikr”³. Shunday qilib, o'quv faoliyati nuqtai nazaridan diagnostika – bu muayyan mezonlar va harakatlar asosida o'quvchilar bilimni ob'ektiv aniqlash metodlari va yo'llari. Bilimlarni baholash muammosi ularni o'rganish bilan bir vaqtda paydo bo'ldi. Biroq, talabalar mehnatini baholash tizimi darhol paydo bo'lmadi va bugungi kunga qadar ancha murakkab yo'lni bosib o'tdi.

Bilim diagnostikasi muammo sifatida maktab va universitet ta'lim jarayonida ikkita sababga ko'ra eng muhim hisoblanadi: birinchidan, ta'limni demokratlashtirish va islohotlar sharoitida baholash qadrsizlangan va tom ma'noda ular juda qimmatga tushgan; ikkinchidan, qat'iy besh balllik tizim doirasida talabalarni baholashning ob'ektiv murakkabligi inqiroz nuqtasiga yaqinlashmoqda.

Diagnostikaning funksiyalari va turlari.

Talabalarning kognitiv faolligini diagnostikasi besh funktsiyani va uchta turni o'z ichiga oladi: **Tekshirish funktsiyasi** o'quvchilarning o'rganish jarayonida o'rganadigan bilimlarini aniqlash muammosini hal qiladi.

Yo'naltirish funktsiyasi butun sinfni va har bir o'quvchini alohida tayyorlashdagi zaif tomonlarni aniqlashga imkon beradi va shu asosda bilimlardagi kamchiliklarni bartaraf etish, kelajakda shunga o'xshash noto'g'ri hisob-kitoblarning oldini olish, ya'ni talabalarni yanada qat'iy uslubiy va tashkiliy yo'nalishda aqliy faoliyatini yo'naltirish bo'yicha maslahatlar beradi.

¹ Rus tili lug'ati. – 4-jild. – 521-bet

² Rus tili lug'ati - T. 2. - 94-bet

³ Kondakov N.I. Mantiqiy lug'at-ma'lumotnoma. - B. 426

Ta'lim funktsiyasi o'quvchining tarixga bo'lgan munosabatini o'rnatishni ta'minlaydi, bu uning qarashlari va e'tiqodlarining shakllanishiga ta'sir qiladi.

Uslubiy funktsiya talabalar tomonidan tarixiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ustidan nazoratni to'g'ri va ob'ektiv tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishni ta'minlaydi.

Tuzatish funktsiyasi o'qituvchiga o'quvchilarning bilim faoliyatining mazmuni va metodikasi va uni boshqarish bo'yicha o'z harakatlariga tegishli tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Joriy nazorat kunlik va barcha turdagi darslarda olib boriladi.

Ma'ruzalar davomida:

- talabalarning tezkor og'zaki savol javobi orqali;
- o'quv materialini taqdim etish paytida dialog orqali;
- dars oxirida ma'ruza mazmuni bo'yicha yozma varaqalar va boshqalar.

Mustaqil ish paytida:

- umumiy vazifalarni bajarish;
- aniq savollarga javoblar;
- krossvordlarni yechish;
- darslik manbalarini o'rganish bo'yicha mantiqiy topshiriqlar savollariga javoblar;
- muammoli topshiriqlarga javoblar, umumlashtirish, amaliy topshiriqlar va boshqalar.

Seminarlar (guruh mashg'ulotlarida):

- muhokama uchun berilgan savollarga javoblar;
- muhokamada ishtirok etish;
- yozma varaqalar va boshqalar.

Oraliq nazorat ma'lum bir vaqt oralig'ida amalga oshiriladi. U og'zaki yoki yozma ravishda, ko'pincha aralash turda amalga oshiriladi: bitta savolga javob og'zaki, ikkinchisi yozma. Test sinovi keng qo'llaniladi. Agar kompyuter sinfi mavjud bo'lsa, nazorat dasturlari qo'llaniladi.

Yakuniy nazorat kursni o'rganish yakunida talaba tomonidan olingan bilimlar qanchalik to'liq va chuqur ekanligini, ular o'z qarashlariga mos keladimi-yo'qligini, fanga doir tajribani kundalik hayotda qo'llash qanchalik real ekanligini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. .

Bilimlarni baholash joyi. Nazoratning har qanday darajasida talabaning faoliyati haqidagi asosiy xulosa xolis bahodir. Baho quvonch va qayg'u, ustozga minnatdorchilik va unga nisbatan norozilikni keltirib chiqaradi. Fan bo'yicha yuqori yakuniy baho inson faxrlanadigan va butun umri davomida eslab yuradigan mukofotga o'xshaydi. Biroq, biz baholash kultining bilimga sig'inishiga soya solishiga yo'l qo'ymasligimiz kerak.

Aynan shu tendentsiyani zamonaviy sharoitda bir qator umumta'lim muassasalarida ko'rish mumkin.

Baholash kulti beparvo o'quvchilarda o'ziga xos "o'rganish mentaliteti"ning shakllanishiga zamin yaratadi. Ular bir-birlariga "yordam berish" uchun aql bovar qilmaydigan hiylanayranglarga boradilar:yashirincha yordamlar, jumladan, oldindan tuzilgan shartli belgilar;shpargalka, shu jumladan ovozi yordamlar, shu jumladan do'stingiz oldida yoki yonida o'tirgan kompyuter ekranidan va hokazolardan ko'chirish.Bunday talabalar hali ularning muvaffaqiyatli yordamlari sheriklariga zarar yetkazishi va o'z reytinglarini tushirishi haqida o'ylamaydilar.

O'qituvchi baho qo'yishda doimo adolatli bo'lishi va o'quvchilarga ko'rsatilayotgan bilim shu

bahoga mos kelishiga ishonch hosil qilishi kerak. Ammo buning o'zi yetarli emas. O'qituvchidan kam bo'lmagan talaba unga berilgan bahoning ob'ektivligiga ishonch hosil qilishi kerak. Agar qoniqarsiz baho olgan o'quvchilar, shu jumladan o'qituvchi ham o'z bilimlari nohaq baholanganligini ochiq aytsa, o'qituvchi ular bilan nazorat va test muloqotida ishonarli muloqot qilmagan bo'ladi.

Diagnostika paytida test. Test - bu:

- "odamning u yoki bu qat'iy belgilangan ishlarni bajarish qobiliyatini tadqiq qilish va tekshirish, standart sxemalar va shakllardan foydalangan holda sub'ektning aqliy rivojlanishini, kasbiy moyilligini aniqlash usuli" ⁴
- "insonning aqliy rivojlanishini, maxsus qobiliyatlarini, irodaviy fazilatlarini va uning shaxsiyatining boshqa tomonlarini aniqlash uchun ishlatiladigan standart vazifa" ⁵

- "Individual psixologik xususiyatlar va inson xulq-atvorini ushbu baholashlarni oldindan belgilangan ba'zi standartlar - test me'yorlari bilan solishtirish orqali aniq miqdoriy va muayyan sifat jihatidan baholash uchun mo'ljallangan standartlashtirilgan tadqiqot usuli" ⁶

"Test" so'zi endi har bir "o'quv burchagida" eshutiladi. Bu hali jiddiy ish shakliga aylanmagan va hozirgacha modaga intilish va tashqi nazorat qilish qulayligiga o'xshaydi.

Nashr etilgan testlarni o'rganish ulardagi bir qator mazmunli va tarkibiy kamchiliklarni aniqlash imkonini berdi.

Birinchi, ko'pgina testlar nomukammaldir, chunki ular o'quvchilarni faqat "quruq" bilimlarni ko'rsatishga olib keladi, lekin faktlar, hodisalar, harakatlar va shaxslarning harakatlari va boshqalarni tushuntirmaydi.

Ikkinchi, talabalar tasodifiy a'lo bahoga ega bo'lish ehtimoli yuqori, chunki to'g'ri javobni tanlash imkoniyati keng emas - uchdan to'rttagacha variant bo'ladi.

Uchinchi, test o'rganishning faqat bitta va hatto to'liq bo'lmagan ta'lim funktsiyasini amalga oshirishni tekshirish uchun mo'ljallangan. Testlar uslubiy funktsiyani (so'zlash, isbotlash, himoya qilish va h.k.), amaliy (zamonaviy sharoitda tarixiy tajribadan foydalanish) amalga oshirilishini aniqlash masalalarini hal qilmaydi, tarbiya funktsiyasi haqida gapirmasa ham bo'ladi.

To'rtinchi, an'anaviy test sharoitida ko'pincha yodlab olganlar g'alaba qozonadi. Ularning qatorida ba'zan dangasa, lekin ichki sezgisi yaxshi rivojlangan o'quvchilar ham bo'lishi mumkin. Masalan, tarixni o'rganishda "qanchalik, qayerda va qachon"ga emas, balki "nega shunchalik, nima uchun aynan u yerda va nima uchun aynan keyin"ga asoslanadigan mantiqiy fikrlaydigan talabalar ko'pincha mag'lub bo'lishadi. Ma'lum bo'lishicha, tirishqoqlik va intuitsiyaga ega bo'lganlar g'ayrioddiy va qobiliyatli talabalardan ustun turadilar. Shunga qaramay, test zarur. Shunday ekan imtihonga tayyorlanish jarayonida darslikni yodlagan osonroq bo'ladi. Ammo hozir ham qisqa vaqt ichida eng ko'p talabalarni qamrab olgan bilimlarni o'zlashtirish ustidan joriy yoki oraliq nazoratni sinovdan o'tkazishdan yaxshiroq yo'l yo'q.

1. Qanday holatlarda testdan foydalanish yaxshiroq?

⁴ Kondakov N.I. Mantiqiy lug'at-ma'lumotnoma. - B. 595;

⁵ Rus tili lug'ati. - T. 4. - B. 362;

⁶ Qo'jaspurova G.M., Qo'jaspurov A.Yu. Pedagogika lug'ati. - S. 148).

- Talabalarning bilimlarni egallashini joriy nazorat qilish maqsadida o'tkaziladigan test sinovlari. Kursning keyingi mavzusi yoki bo'limini o'rganish natijalari asosida o'tkaziladi. Asrlar, davrlar va h.k.larni qamrab oluvchi o'zaro bog'liq mavzular bo'yicha o'quvchilar tomonidan bosqichlarni o'zlashtirish dinamikasini nazorat qilish maqsadida test o'tkazish.

- Guruh mashg'ulotlari oldidan test o'tkazish, ayniqsa tadqiqot seminari, muhokama seminari, davra suhbatlari seminari va boshqalar.

Mavzu bo'yicha talabalarning asosiy g'oyalari, qoidalari, atamalari bo'yicha bilimlarini tekshirish o'qituvchiga tanlangan darsni o'tkazish uslubining to'g'riligiga ishonch hosil qilish imkonini beradi.

- Talabalarning ma'ruzada olgan bilim darajasini aniqlash uchun test (dars oxirida ma'ruzadan so'ng darhol amalga oshiriladi).

- Katta sinflarda test o'tkazish, bu yerda hamma bilan bir marta, hatto bir oy ichida ham suhbatlashishning ham iloji yo'q.

Test o'tkazish asosida 3ta faktor yotsa u samarali bo'ladi:

- davomiyligi (o'quv choragi; o'quv yili; kursini o'rganishning barcha yillari);
- chastota (har bir darsda; har bir mavzuni o'rgangandan so'ng; har bir bo'lim va boshqalar)
- murakkablik (testlar har tomonlama bilimni talab qiladi: nazariy, fakt-hodisalar, xronologik, sinxron va boshqalar)

Adabiyotlar ro'yxati (использованная литература / references):

1. Rus tili lug'ati. – 4-jild. – [521-bet]

2. Rus tili lug'ati - T. 2. – [94-bet]

3. Kondakov N.I. Mantiqiy lug'at-ma'lumotnoma. [426]

4. Kondakov N.I. Mantiqiy lug'at-ma'lumotnoma. [595;]

5. Rus tili lug'ati. - T. 4. [362;]

6. Qo'jaspirova G.M., Qo'jaspirov A.Yu. Pedagogika lug'ati. [148].

7. Учебник Степанишин. Методика обучения истории как педагогическая наука. [19]